

песник ће и у овдашњем културном простору добити пажњу какву заслужује, и какву је већ придобио бројним преводима његових дела на стране језике.

Др Сања М. РАДОЈЧИЋ
Универзитет уметности у Београду
Факултет ликовних уметности
Теоријски одсек
sasa.radojic@gmail.com

О ПОЧЕЦИМА И ТЕМЕЉИМА СРПСКЕ НАУКЕ О КЊИЖЕВНОСТИ

Јован Пејчић, *Пушјеви српске науке о књижевности*, Српска књижевна задруга / Лесковачки културни центар, Београд, 2020

Дугогодишњи рад Јована Пејчића на пољу историје српске књижевне историографије и историје српске књижевне критике, утемељен у његовим антологичарским, приређивачким, књижевнокритичким и културноисторијским прегнућима и истраживањима – оваплоћен је у синтези знаковитог наслова – *Пушјеви српске науке о књижевности*. У овој књизи од изузетног значаја за српску науку о књижевности означени су њени почeci и међаши – у сфери историје српске књижевности, књижевне критике, есејистике и у уметности бесеђења.

Уводни текст теоријске природе – о начелима науке о књижевности и њеном разврставању – упућује на основни став аутора који се тиче јединства темелних начела књижевне науке (афирмације, актуализације и проблематизације), самим тим и јединства књижевног зналства (књижевне критике, историје књижевности и теорије књижевности), и открива основну идеју књиге – представити почетке и кључне појаве у српској науци о књижевности, у којој се три њене дисциплине нужно преплићу и прожимају.

Унутар оквирног прстена који чине пролог и епилог – поменуто одређење теоријског типа и завршна рефлексија о нужности сталног истраживања, непрекинуте и непрекидне запитаности над важним питањима промишљања о књижевности – налазе се три целине: „Основи”, „Печати”, „Односи, суседства, личности”. Композиција књиге управо открива путеве којима се кретао истраживач – од одређења основа, почетака, преко најважнијих смерница, до личности које су биле опредељујуће за нашу књижевну науку.

Текст који отвара одељак „Основи” најпре утврђује пут којим се кретала српска књижевност – да ли је раскрсница на коју је у једном

тренутку наишла на том путу означila прекид, дисконтинуитет, или само прелаз ка нешто другачијем кретању. Наслов текста „Мит о прекиду у развиту српске књижевности: Тестамент без печата” одређује и став аутора: прекида није било, реч је миту, причи, неутемељеном закључивању које је у једном тренутку изведено услед недовољног познавања чињеница. У поступку демитологизације Пејчић полази од најранијих судова, од онога што је наслеђе савремене српске књижевне историографије, страног и домаћег порекла (Добровски, Шафарик, Пипин, Бојић). Истичући филолошки критеријум поделе првих историчара српске књижевности, Пејчић се посебно задржава на белешкама за писање историје књижевности које су остале иза Лукијана Мушицког. Управо је Мушички поделом на основу лингвистичких мерила (књижевност на црквеном језику и „сербско књижество” на народном језику) изнедрио мит о прекиду у развоју српске књижевности који су каснији истраживачи преузимали и ширили на читаву културноисторијску епоху. Пратећи одређења која се тичу књижевног XVI и XVII века код каснијих истраживача (Ј. Ристић, Ђ. Даничић, С. Новаковић, Т. Остојић, Ј. Грчић), Пејчић долази и до најзначајнијег имена српске историје књижевности – Јована Скерлића, чији суд о јављању нове књижевности у XVIII веку без било какве везе са ранијим стваралаштвом истиче као ретко далекосежну и утицајну тврдњу у проучавању нове српске књижевности. Пејчић, међутим, наглашава да је на потребу дубљег истраживања овог периода упутио сам Скерлић, указавши на то да се недостаци српске науке о књижевности огледају управо у истраживању наслеђа XVII и XVIII века. Промене доносе касније анализе, прецизнија истраживања, међу којима аутор посебно истиче одређење Ђорђа Трифуновића. Аутор *Ситаре српске књижевности* питање краја старе и почетка нове књижевности решио је сагледавајући проблем у ширем друштвеном и културном контексту. Српска књижевност није прешла само у нови стил, већ се десио прелаз из једне цивилизације у другу – из византијске у западноевропску. За Трифуновића је то период прелаза из старе књижевности у нову. С обзиром на то да се трајање српске књижевности огледа у јединственој духовној основи, која своје корене има у византијској традицији, а која је преобразена, непромењена у XVII веку, Пејчић сматра да је погоднији термин за тај период прилагођавања – преображај. Пресудан значај за сагледавање континуитета српске књижевности имају синтезе Милорада Павића које потврђују да прекида у развиту није било. Овакав став потврђују и истраживања и сазнања у сродним духовним сферама (историографији, историји уметности, просвете, цркве, језика). Континуитет постоји, закључује аутор, а преображај се одвијао кроз непрекинут дијалог са православном византијско-словенском традицијом.

Од оваквог разрешења даље се у одељку „Основи” иде ка утврђивању почетака српске књижевне критике и есејистике, почетака периодизације

српске књижевности и историје књижевности. Констатација која отвара текст „Почеци српске књижевне критике и есејистике”, а која се односи на неодређеност у питањима која се тичу јављања најранијих видова књижевне критике и историје националне књижевности код Срба – полазиште је од ког се креће у свим поменутих промишљањима. Та неодређеност произлази из различитих судова истраживача. Предмет разматрања јесте завршно поглавље *Славеносербскої маџазина* Захарије Орфелина које је различито именовано. Пејчић полази од одређења Тихомира Остојића, Павла Поповића и Јована Скерлића, долази до променљивих ставова Јована Деретића и одређења Душана Панковића и Милорада Павића. Након прецизног образлагања, аутор закључује да је темељ модерног српског есеја учврстио Доситеј Обрадовић, али да је први камен тог темеља поставио управо Захарија Орфелин.

Текст „Периодизација – утемељујућа идеја историје књижевности” прати размишљања и решења која се тичу поделе српске књижевности на периоде, а која су, такође, у знаку неодређености. Након уводног осврта на три темељне периодизације српске књижевности (Ј. Скерлић, Д. Живковић, Ј. Деретић), аутор се враћа на извориште – на *Памјатник* Лазара Бојића у којем је српско „књижество” подељено на старо и ново. Оно што аутора интригира јесте Бојићево навођење узора – подела је урађена према Добровском. Код Добровског, међутим, таквог разграничења нема. У причу о Добровском и Бојићу укључује се Лукијан Мушицки, који је иза себе оставио белешке за израду историје српске књижевности, а које откривају да је управо Мушицки имао идеју о подели српске књижевности на стару и нову. У готово драматичном представљању преписке и покушаја преписке између тројице истраживача, те Бојићевог школовања код Мушицког у Карловачкој богословији, Пејчић закључује да је као извор и Копитару и Добровском за њихове чланке из србистике, као и Лазару Бојићу за *Памјатник* послужио управо Лукијан Мушицки.

Прво поглавље у књизи заокружује текст о почецима српске историје књижевности, који су, поново, замагљени неодређеношћу. Прецизно примењујући свој утврђени метод, аутор разматра сва претходна одређења књижевноисторијског темеља (Доситеј, Соларић, Бојић). Посебно се задржава на различитим одређењима *Памјатника* Лазара Бојића и закључује да је Бојићев спис „значајан корак на путу конституисања српске књижевне историографије”, али да он није историја књижевности у правом смислу те речи.

Други одељак у књизи – „Печати” – посвећен је личностима које су обележиле српску књижевну критику и историју српске књижевности – Љубомиру Недићу, Јовану Скерлићу и Милораду Павићу.

Оснивача естетичке критике код Срба Пејчић представља као претечу, антиципатора методолошких и књижевнотеоријских усмерења XX века. Чињеница да се у Недићевим текстовима уочавају идеје средне

идејама великих имена књижевне науке (Кроче, Пруст, Бахтин, Ричардс, Елиот, Женет, Русе, Принс...) није последица неког утицаја већ сличности које су узроковане неким недефинисаним духовним процесима. Након излагања теоријских утемељења Љубомира Недића, аутор образлаже сродности које Недићев приступ остварује са ставовима европских и светских мислилаца у сфери књижевне науке. Истовремено са представљањем начела Недићеве критике као антиципације извесних књижевнонаучних парадигми, Пејчић оцртава и књижевноисториографску мисао о овој теми – од првог истраживача који је отворио (Павле Зорић) до оних који су успостављали конкретне релације (Иво Тартаља, Петар Милосављевић, Зоран Гавриловић).

Јовану Скерлићу посвећена су два текста обједињена насловом „Јединство књижевнога и националног идентитета”. У првом („Књижевни критичар”) представљена су теоријска начела књижевнокритичког приступа Јована Скерлића. Пејчић полази од текста који има програмски значај за сагледавање Скерлићевог приступа – „Догматичка и импресионистичка критика”. Скерлић се не опредељује искључиво ни за један ни за други приступ, свестан предности и недостатака сваког, што га одређује као синтетичара. Његов програм изложен у поменутом тексту одражава антимеритолошку оријентацију и позитивистички дух европске науке о књижевности тога времена. Разматрајући теоријске дилеме које су Скерлића пратиле од првих текстова, аутор долази до основа свих каснијих Скерлићевих радова – критичар мора да има своје мерило, властита начела и критеријуме. Посебна пажња посвећена је односу са једним од његових српских учитеља – са Љубомиром Недићем – и Скерлићевим неслагањима са његовим ставовима (о подели критике, о спољашњем и унутрашњем приступу делу, о критици и историји књижевности као независним дисциплинама), јер се и у том неслагању Скерлић испољава као синтетичар који спаја „историјски сцијентизам са критичким субјективизмом”. Пејчић пажњу усмерава и ка идеји о демократизацији уметности, истичући Скерлићев „естетички витализам” који укључује утилитарну и практичну страну његовог књижевнокритичког поступка. Образлагање теоријских опредељења и приступа књижевности Јована Скерлића постепено се своди у закључак да су једнако важни печати које је оставио и у историји књижевности и у књижевној критици.

Други текст о Скерлићу – „Историчар књижевности” – прати Скерлићев књижевноисторијски рад који се слио у животно дело – у *Историју нове српске књижевности*. Према је из *Историје* изостао уводни део у којем би се образложила методологија историографског рада, тај „теоријски кључ” који одређује начела и принципе изложене периодизације постоји – то је Скерлићево предавање „Подела нове српске књижевности на периоде”. Скерлићев приступ открива бројне узоре, што

потврђује његов дар да прихвата, асимилује и надограђује стечена знања и искуства. У Пејчићевом сагледавању значаја Скерлићевог дела његове толико истицане грешке остају у сенци огромног доприноса српској науци о књижевности. Истичући вредност Скерлићевог рада, важност овог „ненадмашног” дела српске књижевне историографије, Пејчић посебно усмерава пажњу ка завршном поглављу „Данашња књижевност”. Аутор сматра да нема „језгровитијег ни тачнијег описа” поетичких померања у српској књижевности с почетка XX века од оног који је оставио Скерлић.

Последњи рад из одељка „Печати”, посвећен Милораду Павићу, кореспондира са уводним текстом који се односи на доба преображаја у српској књижевности. Својим синтезама Павић је дао огроман допринос проучавању овог периода. Методолошки доследно, Пејчић прати генезу Павићевих синтеза – од првих радова у којима покреће тему, преко важних чланака до зборника – што ће се све временом слити у заокружене прегледе. Уз праћење природе Павићевог књижевноисторијског приступа, Пејчић разматра и историографско наслеђе које је о овом периоду имао Павић на располагању, али и сазнања до којих се дошло у сродним дисциплинама. Посебно је знаковит осврт на рецепцију Павићевих синтеза – од неповерења и ћутања при појави првих двеју књига, до општег прихватања треће. Упркос извесним мањкавостима (као пример Пејчић наводи приступ Гаврилу Ст. Венцловићу), Павићев рад на идентификацији текстова, утврђивању ауторства, на периодизацијском одређењу и реконструкцији контекста – темељан је за разумевање прелазног доба српске књижевности.

Поглавље „Односи, суседства, личности” отвара текст о Павелу Јозефу Шафарику и његовој првој историји српске књижевности. Пејчић прави осврт на скромне ослонце које је имао (Копитар, Добровски, Соларић, Бојић), образлаже његов теоријски приступ и структуру *Историје словенских језика и књижевности према свим наречјима*, истичући да је то дело филолога широких видика који је српску културу задужио и пионирским радом на сакупљању и обради грађе о споменицима српске писмености и културе.

Два текста у овом одељку посвећена су уметности и смислу бесеђења у Срба. Први је текст општег карактера и представља историју и поетику српских беседа – од почетака у средњовековној ораторици, преко барокног и класицистичког беседништва до преображаја овог жанра средином XIX века. Уз историју и поетику беседништва, овај текст доноси и преглед уџбеника и антологија беседништва, као и теоријских списа о реторици код нас. Битна промена у српском беседништву у XIX веку, када се упоредо негују сакралне и световне беседе, огледа се у делу Никанора Грујића којем је посвећен посебан текст: „Етика и реторика свеобухватног Српства”. Представљено је и духовно

и световно беседништво пакрачког владике, уз истицање „натпросечне уметничко-литерарне вредности” његових беседа. Пејчић осликава историјски и духовни контекст у којем се Никанор Грујић развијао као беседник. Управо су политичка превирања довела до преображаја српског беседништва, што парадигматично откривају његове црквене, свечане и политичке беседе. На основу најзначајнијих и најлепших беседа, аутор изводи „поетику бесеђења” Никанора Грујића. Идеје о свеобухватном Српству и православљу, блискост духу народног живота и практичним потребама народа утицале су на то да Никанор Грујић створи нов, оригинални тип беседничке уметности – народну српску беседу.

У последњем тексту овог поглавља („Српска авангарда и национална наука о књижевности”) аутор се бави термилошким одређењем периода авангарде у српској књижевности. Полиморфизам, који одређује како европску, тако и српску авангарду, утицао је на термилошке непрецизности. Као одређујући периодизацијски термин, Пејчић истиче експресионизам, због чињеница да је најшири од свих покрета, да обухвата све авангардне тежње и да указује на везе српске књижевности са сродним литерарним кретањима у Европи тог времена.

У књизи *Пушјеви српске науке о књижевности* Јован Пејчић доноси синтезу својих истраживања, промишљања и закључака о почецима, темељима и стожерима књижевнонаучне мисли код Срба. „Пут до синтезе”, закључује аутор у епилошком тексту о усуду мишљења и писања, „увек је напоран и опасан”. До синтезе се долази дуготрајним, преданим радом, стрпљивом анализом, прецизним упоређивањем, вредновањем и закључивањем. А све је то одредило и дефинисало лик ове књиге. О ширини промишљања и прецизности аналитичког поступка сведочи густо сплет фуснота које прате основни текст и које, заједно са акрибичним пописом литературе, чине још једну раван ове драгоцене књиге – смернице за даља истраживања и исцртавања како путева трајања српске књижевности, тако и научне мисли о њој.

Биљана МИЧИЋ

САОСЕЋАЊЕ, ОСЕЋАЊЕ, СЕЋАЊЕ

Гордана Ђилас, *Ойрацишање*, Фондација Група Север, Нови Сад, 2020

Дванаеста по реду песничка збирка Гордане Ђилас, која носи назив *Ойрацишање*, за тематско језгро има исказивање јединствених, сложених и, за познату песникњу, у великој мери несвакидашњих емотивних релација. Тумачећи пређашње песничке збирке ауторке *йоеме за мајку*